

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

щодо вчительських відгуків
на апробацію уроків у рамках проєкту

ЯК ГОВОРИТИ
З ДІТЬМИ
ПРО ПАМ'ЯТЬ

за
методикою
«навчання
через експонат»

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

МУЗЕЙ
ВОЄННОГО
ДИТИНСТВА

ЗМІСТ

1. ВСТУПНА ЧАСТИНА	3
2. РЕЗЮМЕ	9
3. ОСНОВНА ЧАСТИНА	11
3.1. Гіпотези	11
3.2. Аналіз форматів проведення уроків	13
3.3. Аналіз чотирьох уроків	16
3.4. Вплив тривалості уроків	20
4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	23

ВСТУПНА ЧАСТИНА

Музей воєнного дитинства за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» реалізував проєкт «Як говорити з дітьми про пам'ять за методикою „навчання через експонат“», у межах якого розроблено й апробовано навчальні матеріали, що допомагають говорити про досвід війни через реальні історії та експонати з колекції музею. В основі підходу лежить методика **«навчання через експонат»** (object-based learning): кожен урок будується навколо конкретного предмета, пов'язаного з реальною історією дитини, яка пережила війну. Розповідь про цей предмет допомагає безпечно говорити про складні теми — втрату, переміщення, пам'ять, — прямо не звертаючись до власного травматичного досвіду.

Мета проєкту: створити й запровадити навчальні матеріали для дітей на основі методики «навчання через експонат» і нетравматичних підходів до рефлексії досвіду війни через культурні й освітні практики. Реалізація проєкту мала сприяти зміцненню соціальної згуртованості, розвитку емпатії та критичного мислення, покращенню діалогу в суспільстві, а також адаптації до нових умов життя під час війни.

Завдання проєкту:

- розробити 4 навчальні матеріали для різних вікових груп (6–9, 10–12, 13–15, 16–18 років) на основі методики «навчання через експонат» та історій з колекції Музею воєнного дитинства;
- створити методичні рекомендації до використання матеріалів для вчительок і вчителів;
- організувати й провести навчальні семінари для освітянок й освітян, які працюють на деокупованих і прифронтових територіях України, з відбором учасниць та учасників на конкурсній основі;
- навчити педагогинь і педагогів застосовувати розроблені матеріали й принципи нетравматичної рефлексії у роботі з темами війни та пам'яті;
- забезпечити проведення уроків за розробленими матеріалами в школах протягом навчального року та супровід учительок і вчителів індивідуальними консультаціями;
- зібрати та проаналізувати вчительські й учнівські відгуки щодо досвіду використання матеріалів;
- розмістити розроблені матеріали й методичні рекомендації у відкритому доступі на сайті Музею воєнного дитинства у розділі «Освітній ресурсний центр»;
- забезпечити поширення інформації про проєкт і його результати серед цільової аудиторії освітян.

Терміни реалізації проєкту: 01.07.2025 — 01.06.2026 (11 місяців).

КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ ПРОЄКТУ

ПОКАЗНИК	ЗАПЛАНОВАНО	ДОСЯГНУТО
Навчальні матеріали	Розробка 4 навчальних матеріалів для вікових груп 6–9, 10–12, 13–15 та 16–18 років	Розроблено 4 уроки за методикою «навчання через експонат» («Скибка херсонського кавуна», «Записник на старому телефоні», «Фото на згадку», «Батькові рукавички») та методичний посібник для вчительок і вчителів. Створено 4 презентації для занять онлайн.
Навчальні семінари	Проведення 2 навчальних семінарів для освітянок і освітян (молодша школа; середня і старша школа), кожен — для групи 12–15 учасниць й учасників, відібраних на конкурсній основі	Проведено 5 семінарів (1 загальний для двох груп, 2 з психологічних і методологічних аспектів використання матеріалів для кожної групи).
Мережувальні зустрічі	—	Проведено 4 мережувальні зустрічі.
Індивідуальні консультації	За запитом	Проведено 5 індивідуальних консультацій.
Заявки на участь у програмі	—	Отримано 198 заявок на участь у програмі.
Проведені уроки	Учительки й учителі, які відвідали семінар, мали провести 24–30 уроків на прифронтових і деокупованих територіях України	80 учительок і вчителів, подали заявки на проведення уроків; 63 із них (81%) провели уроки зі своїми класами (69 уроків) та заповнили форму зворотного зв'язку (31 із них із прифронтових і деокупованих областей).
Географія охоплення	Прифронтові та деокуповані території України	Загалом уроки проведено у 17 областях України — як у великих освітніх центрах (Київ, Львів, Дніпро, Харків, Запоріжжя), так і в невеликих громадах та селах. Серед них — прифронтові й деокуповані території: Дніпропетровська, Харківська, Миколаївська, Запорізька, Сумська, Чернігівська та Херсонська області.
Охоплення дітей	Охоплення близько 500 дітей	Охоплено понад 1600 дітей.

У межах проєкту розроблено **чотири уроки для різних вікових категорій**, кожен з яких відповідає освітній програмі та має **рекомендації до використання** на уроках актуальної шкільної програми.

1. «Скибка херсонського кавуна»

Вікова група: 6–9 років

Де можна використовувати:

1. На уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (1–4 класи). Розділи й теми: «Людина серед людей», тема — «Моральні норми, якості» (1–2 класи), «Людина у суспільстві», тема — «Взаємодопомога» (3 клас), «Людина серед людей», тема — «Турбота про тих, хто її потребує» (3 клас), «Людина», тема — «Обговорення можливостей досягнення успіху, планів на майбутнє, переборення труднощів у житті» (4 клас), «Роль спілкування в житті людини» (4 клас).

2. На уроках курсу «Мистецтво» за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Я. Савченко для 1–4 класів. Розділи й теми: «Художньо-творча діяльність», теми — «Ліплення з пластичних матеріалів» (1–4 класи), «Сприймання й інтерпретація мистецтва», тема — «Використання видів мистецької діяльності та власних уподобань для задоволення та поліпшення емоційного стану» (3–4 класи).

3. На годинах спілкування до пам'ятних дат календаря: Всесвітнього дня доброти (13 листопада), роковин початку повномасштабної російсько-української війни (24 лютого).

2. «Записник на старому телефоні»

Вікова група: 10–12 років

Де можна використовувати:

1. На уроках інтегрованого курсу «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти» за модельною навчальною програмою «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М. В., Козорог О. Г., Костюк І. А., Мудрий М. М., Селіваненко В. В.). Розділи й теми: «Історія, яка нас оточує», тема — «Родинна пам'ять» (6 клас), «Як людина включена в історію», тема — «Життєві історії» (6 клас); «Історична пам'ять і пам'ятки», теми — «Як минуле пов'язане із сучасним та майбутнім», «Досліджуємо історію свого роду» (5 клас) (за модельною навчальною програмою «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Аркуша О. Г., Дяків В. Г., Мудрий М. М., Пастушенко Р. Я., Хлипавка Л. М.)).

2. На уроках курсу «Досліджуємо історію і суспільство» за модельною навчальною програмою «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.). Розділи й теми: «Історія навколо нас», тема — «Подорожі та міграції. Українці у світі» (5 клас).

3. На уроках курсу «Громадянська освіта» за модельною навчальною програмою «Громадянська освіта. 6–9 клас» (авт. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.). Розділ: «Людина — частина природи і суспільства», тема — «Родина як мінісуспільство» (7 клас).

4. На годинах спілкування до пам'ятних дат календаря: Дня родини (15 травня), роковин початку повномасштабної російсько-української війни (24 лютого).

3. «Фото на згадку»

Вікова група: 13–15 років

Де можна використовувати:

1. На уроках курсу «Громадянська освіта» (7–9 класи) за модельною навчальною програмою «Громадянська освіта. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.). Розділи й теми: «Мистецтво спілкування», теми — «Уміння висловлювати свої думки», «Спілкування в групах і колективах» (8 клас).

2. На уроках курсу «Громадянська освіта» (8 клас) за модельною навчальною програмою «Громадянська освіта. 8 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Сєрова Г. В.). Розділи й теми: «Ідентичність і цінності громадян України», тема — «Особисті цінності».

3. На годинах спілкування до роковин початку російської збройної агресії проти України, початку окупації Криму (20 лютого), роковин початку повномасштабної російсько-української війни (24 лютого).

4. «Батькові рукавички»

Вікова група: 16–18 років

Де можна використовувати:

1. На уроках курсу «Громадянська освіта» (10 клас). Розділи й теми: «Особистість та її ідентичність», теми — «Що таке ідентичність. Види ідентичності. Громадянська ідентичність», «Самореалізація людини. Життєві цінності й пріоритети», «Що означає бути українцем / українкою в часи російської агресії проти України» (практичне заняття).

2. На уроках історії України (11 клас). Розділи й теми: «Європейський вибір України. Російсько-українська війна», тема — «Широкомасштабне вторгнення російських військ на терени України: перебіг, результати».

3. На уроках курсу «Захист України. Інтегрований курс» (10 клас). Розділи й теми: «Обов'язки громадян і громадянок перед державою» (модуль «Основи національної безпеки та оборони України»), «Захист України як усвідомлений вибір», «Воля. Гідність. Самобутність. Свобода — суспільно-державні цінності» (модуль «Планую майбутнє: особиста роль в обороні України»).

4. На годинах спілкування до Дня Гідності та Свободи (21 листопада), Дня захисників і захисниць України (1 жовтня), роковин початку повномасштабної російсько-української війни (24 лютого).

Усі матеріали базуються на задокументованих Музеєм воєнного дитинства історіях дітей, підліток і підлітків та молодих людей, чиє дитинство проходило або проходить під час війни, та експонатах, які вони передали до колекції музею для ілюстрації своїх свідчень. Матеріали супроводжуються методичним посібником для вчительок і учителів, який містить рекомендації щодо їхнього використання в навчальному процесі.

НАВЧАЛЬНІ СЕМІНАРИ ТА СУПРОВІД УЧИТЕЛЬОК І ВЧИТЕЛІВ

У межах проєкту онлайн проведено 5 семінарів для вчительок і учителів з усієї України. Учасниць і учасників відбирали на основі відкритого конкурсу, враховуючи мотивацію участі у проєкті. Спільний установчий семінар для обох груп (09.02.2026) відвідали **68 людей**. Для **групи 1** семінар із психологічних аспектів роботи з темою війни з дітьми (12.02.2026) відвідали **39 людей**, а семінар із методології використання освітніх матеріалів (18.02.2026) — **27 людей**. Для **групи 2** семінар із методології використання освітніх матеріалів (13.02.2026) відвідала **21 людина**, а семінар із психологічних аспектів роботи з темою війни з дітьми (17.02.2026) — **27 людей**. Учасниць і учасників ознайомили з принципами нетравматичної рефлексії, методикою «навчання через експонат», а також навчили практично застосовувати розроблені матеріали й плани уроків. Учительки й учителі також мали змогу мережуватися — працювали в групах і парах, обговорювали матеріали й ділилися досвідом та ідеями їхнього використання. Усі семінари записувались, а відеозаписи й додаткові матеріали поширювались серед учасниць і учасників, тому долучатися до обговорень могли навіть ті, хто не мав можливості бути присутнім онлайн через російські обстріли та відключення електроенергії.

Після завершення семінарів команда проєкту проводила **мережувальні зустрічі** з учасницями й учасниками (раз на два тижні). Мета цих зустрічей була створити простір, де вчительки й учителі можуть звернутися до команди проєкту

із запитаннями щодо практичного застосування матеріалів, обмінятися досвідом і обговорити всі сумніви та побоювання перед проведенням уроку. Найбільший інтерес у педагогинь і педагогів викликали етичні та психологічні аспекти проведення інтерв'ю з дітьми й підлітками, зокрема питання, як вибудувати безпечну комунікацію й не завдати шкоди психоемоційному стану. Крім того, учасниць і учасників цікавили методика підготовки та проведення інтерв'ю, особливості спілкування з дітьми різного віку, способи роботи зі спогадами про пережиті події, а також правові аспекти запису інтерв'ю. Такий підхід дозволив зробити зустрічі максимально практичними та релевантними потребам учасниць і учасників, а також слугував інструментом підтримки резильєнтності: учасниці й учасники могли спертися на команду проєкту й спільноту з подібними цінностями.

Зустрічі проходили у Zoom у форматі діалогу, модерованого координатором проєкту і включали невелику презентаційну частину від представниці організації — її тема залежала від актуальних учительських запитів. Ці запити збирали заздалегідь через Google Форми перед кожною зустріччю. Відвідуваність зустрічей дала команді проєкту додаткові якісні дані та знахідки щодо досвіду проведення уроків. Кожна зустріч записувалася, тому її можна було переглянути в зручний час.

Крім того, було проведено 5 індивідуальних консультацій для вчительок і вчителів за окремими запитами.

2. РЕЗЮМЕ

Ця аналітична записка узагальнює результати апробації чотирьох уроків, розроблених Музеєм воєнного дитинства в межах проєкту «Як говорити з дітьми про пам'ять за методикою „навчання через експонат“» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». У межах проєкту зібрано й опрацьовано такі дані: 198 заявок на участь у навчальній програмі, 85 заявок від учительок і вчителів на проведення уроків та отримання методичних матеріалів, а також 69 заповнених форм зворотного зв'язку від педагогинь і педагогів, які проводили уроки онлайн і офлайн із ученицями й учнями різного віку в 17 областях України, та відгуки 25 учениць і учнів, які брали участь в уроках за розробленими матеріалами.

Основним методом збору даних для аналізу було опитування вчительок і вчителів та учнів і учениць за допомогою Google Форм. Саме на основі відповідей у формах і окремих усних зустрічей підготовлено цю аналітичну записку.

Аналіз показав, що методика демонструє високу ефективність у створенні безпечного простору для обговорення складних тем, розвитку емпатії, рефлексії та навичок взаємопідтримки. Учительки й учителі зауважують, що експонат стає важливим педагогічним інструментом, який допомагає говорити про складний власний досвід через історію іншої людини, не відчуваючи прямого тиску, — а також своєрідним емоційним містком між особистою історією та ширшим суспільним контекстом.

У записці проаналізовано географію апробації уроків, особливості їх використання у великих містах, малих громадах, прикордонних і прифронтових регіонах України. Окрему увагу приділено роботі з внутрішньо переміщеними дітьми, а також із ученицями й учнями, які мають досвід евакуації, окупації або проживання в умовах постійної воєнної загрози.

Крім того, в дослідженні розглянуто мотивацію педагогинь і педагогів до вибору конкретних уроків, особливості адаптації методики до різних вікових категорій та освітніх контекстів, а також порівняно результати проведення занять у коротких (до однієї академічної години) й повноцінних (дві академічні години й більше) форматах. Значну увагу приділено порівнянню дистанційного та очного форматів навчання, їхнім перевагам, обмеженням і впливу на глибину учнівської рефлексії.

Окремі розділи записки присвячено детальному аналізу чотирьох уроків — «Фото на згадку», «Скибка херсонського кавуна», «Записник на старому телефоні» та «Батькові рукавички». Для кожного уроку розглянуто тематику, цільову аудиторію, сильні сторони, труднощі впровадження, типові адаптації, учнівські реакції та потенційні ризики.

Аналіз засвідчив високу відповідність методики принципам Нової української школи (НУШ), зокрема компетентнісному підходу, педагогіці партнерства, діяльнісному навчанню, розвитку громадянських компетентностей і створенню безпечного освітнього середовища. Водночас у записці визначено ключові виклики та ризики, пов'язані з роботою з травматичним досвідом дітей, а також сформульовано рекомендації щодо вдосконалення методичних матеріалів, підготовки педагогинь і педагогів та подальшого масштабування методики.

Результати апробації свідчать про значний потенціал використання методики «навчання через експонат» як сучасного інструменту роботи з пам'яттю, досвідом війни, соціально-емоційним розвитком учениць і учнів в умовах сучасної української школи та відповідність принципам Нової української школи (НУШ).

3. ОСНОВНА ЧАСТИНА

3.1. ГІПОТЕЗИ

Перед початком детального аналізу результатів апробації було сформульовано низку гіпотез щодо ефективності методики «навчання через експонат», особливостей її застосування в різних форматах та впливу на учасниць і учасників освітнього процесу. Подальший аналіз відгуків допомагає оцінити ступінь підтвердження цих гіпотез.

3.1.1. ГІПОТЕЗА ПРО ЕКСПОНАТ ЯК ОСВІТНІЙ ІНСТРУМЕНТ

Основна гіпотеза дослідження полягала в тому, що експонат може виступати не лише ілюстрацією до навчального матеріалу, а й повноцінним педагогічним інструментом для роботи зі складними темами війни, пам'яті, втрати, ідентичності та людського досвіду. Конкретний предмет мав допомогти безпечніше входити в емоційно складні теми, сприяти розвитку емпатії та рефлексії.

Аналіз відгуків педагогинь і педагогів підтверджує цю гіпотезу. У всіх чотирьох уроках саме експонат ставав відправною точкою для обговорення, викликав емоційний відгук і допомагав ученицям та учням співвідносити історію героя з власним досвідом. Учительки й учителі неодноразово зазначали, що дітям легше говорити про складні переживання через історію іншої людини, ніж через власну. Найкраще методика спрацювала для дітей із особистим досвідом переміщення та втрати.

Цю гіпотезу підтверджують відповіді з учнівського опитування. На запитання про те, що найбільше запам'яталося з уроку, діти описували історію експоната («Про сім'ю хлопця, які постійно переїжджали, втікаючи від війни, і записували нові міста, у які вони їхали, на старому телефоні»; «Сам телефон, спершу я думала, що це просто країни, в яких подорожував хлопчик»). Відповіді підтверджують, що експонат утворює безпечну дистанцію: діти утримують фокус на предметі та історії, навіть коли йдеться про близький їм досвід. 60% опитаних у запитанні з множинним вибором про загальне враження від матеріалів вказали, що їм «було цікаво вивчати тему через історію та предмет».

3.1.2. ГІПОТЕЗА ПРО ДИСТАНЦІЙНИЙ ФОРМАТ

Передбачалося, що дистанційний формат допоможе забезпечити доступність методики для дітей, які через безпекову ситуацію не мають можливості брати участь в очному навчанні, а також стане ефективним інструментом роботи з прифронтовими та прикордонними громадами.

Отримані результати підтверджують цю гіпотезу. Майже кожен четвертий урок було проведено онлайн, причому найбільш активно цей формат використовувався в Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій та Сумській областях. Онлайн-уроки дозволили залучити внутрішньо переміщених дітей, учениць і учнів із родин військових, представників і представниць евакуйованих громад, а також дітей, які тимчасово живуть за кордоном. Дистанційний формат забезпечував необхідну психологічну дистанцію й допомагав проводити заняття навіть в умовах нестабільної безпекової ситуації.

3.1.3. ГІПОТЕЗА ПРО ОЧНИЙ ФОРМАТ

Гіпотеза полягала в тому, що очна взаємодія створює кращі умови для емоційного залучення, групової взаємодії та формування атмосфери довіри.

Результати апробації підтверджують цю гіпотезу. Понад 70% уроків було проведено офлайн. Саме очний формат найчастіше забезпечував глибше емоційне включення учнів і учениць, активнішу взаємодію та ефективнішу реалізацію творчих завдань. Особливо це проявилось на уроках «Скибка херсонського кавуна» та «Фото на згадку», де важливу роль відігравали спільні обговорення, творчі вправи й невербальна комунікація. Водночас очний формат потребував від педагогинь і педагогів більшої готовності працювати з сильними емоційними реакціями дітей.

3.1.4. ГІПОТЕЗА ПРО ДОВГІ ФОРМАТИ

Однією з ключових була гіпотеза, що уроки тривалістю понад дві академічні години створюють кращі умови для рефлексії, осмислення особистого досвіду та глибших дискусій.

Аналіз довгих форматів підтверджує цю гіпотезу. Хоча рекомендовану тривалість мали тільки 20% уроків, саме на них було засвідчено найвищий рівень емоційної глибини. Учениці й учні частіше переходили до особистих історій, порівнювали власний досвід із досвідом героїнь і героїв, брали участь у складних морально-етичних дискусіях. Водночас довгі формати підвищували ризик емоційного перевантаження та вимагали від педагогинь і педагогів більшої фасилітаційної майстерності й стабілізаційних практик.

3.1.5. ГІПОТЕЗА ПРО КОРОТКІ ФОРМАТИ

Окрема гіпотеза стосувалась того, що скорочені уроки тривалістю до однієї академічної години можуть стати найбільш реалістичним і універсальним способом інтегрувати методику в шкільний процес.

Результати апробації підтверджують цю гіпотезу. Короткі формати було випробувано у 80% усіх проведених занять, і їх виявилось найзручніше інтегрувати у звичайний шкільний розклад. Вони добре працювали як перше знайомство з темою пам'яті та війни, особливо в молодших класах і нових групах. Разом із тим, скорочення часу майже завжди призводило до зменшення простору для рефлексії та особистих історій. Найкраще до короткого формату адаптувалися уроки «Фото на згадку» та «Скибка херсонського кавуна», тоді як «Записник на старому телефоні» і «Батькові рукавички» потребували значно більше додаткового часу для повноцінного розкриття потенціалу методики.

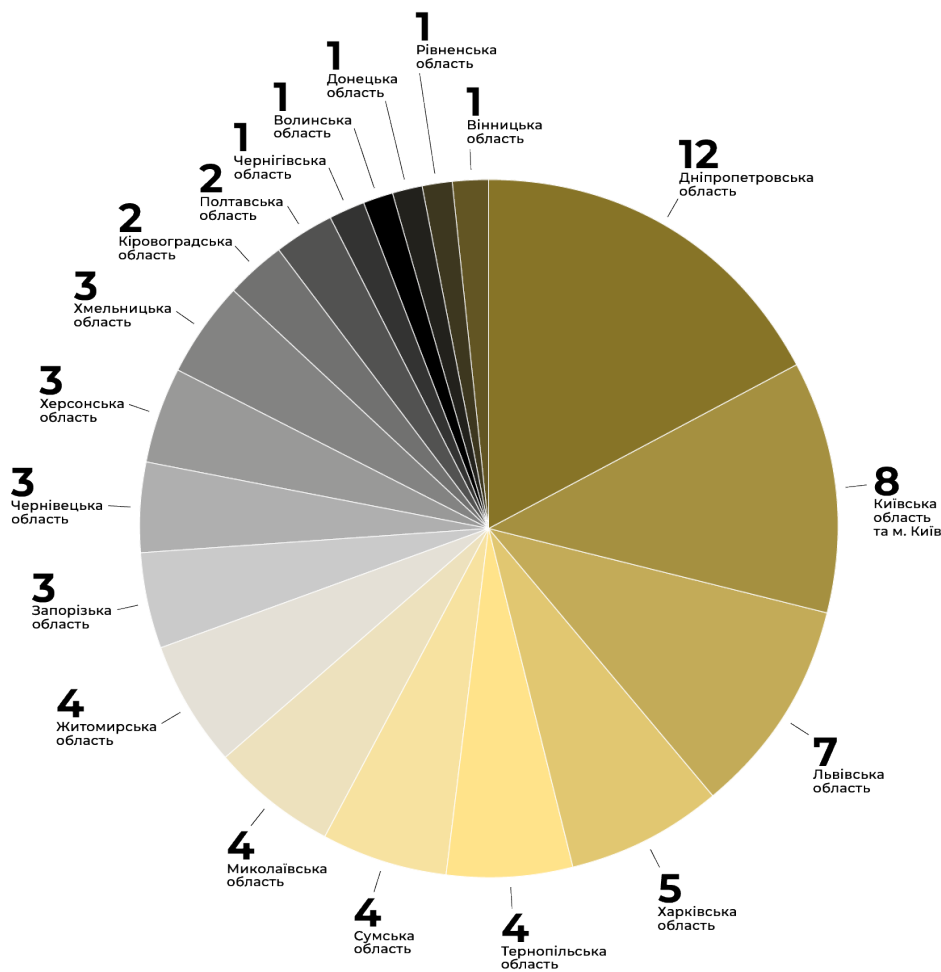
Результати апробації свідчать, що всі сформульовані гіпотези підтвердилися. Методика «навчання через експонат» продемонструвала високу ефективність як інструмент розвитку емпатії, рефлексії, осмислення досвіду війни та реалізації компетентнісного підходу Нової української школи (НУШ).

3.2. АНАЛІЗ ФОРМАТІВ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ

3.2.1. ГЕОГРАФІЯ АПРОБАЦІЇ УРОКІВ

Апробація методики продемонструвала широке територіальне охоплення та високу адаптивність до різних освітніх контекстів. Уроки проводилися в 19 областях, тобто у 80% регіонів країни. Найбільше уроків апробовано в Дніпропетровській, Київській, Харківській, Тернопільській, Запорізькій, Львівській та Миколаївській областях.

КІЛЬКІСТЬ ПРОВЕДЕНИХ УРОКІВ ЗА ОБЛАСТЯМИ УКРАЇНИ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ У РОЗРІЗІ ОБЛАСТЕЙ

- Дніпропетровська обл. * (12):** Дніпро (8), Павлоград (1), Петропавлівка (1), Кам'янське (1), Полігон (1)
- Київська обл. та м. Київ (8):** Київ (5), Пилипча (3)
- Львівська обл. (7):** Львів (5), Зашків (1), Вісіч (1)
- Харківська обл. * (5):** Мерефа (2), Черкаська Лозова (1), Барвінкове (1), Харків (1)
- Тернопільська обл. (4):** Підволочиськ (2), Тернопіль (1), Бичківці (1)
- Сумська обл. * (4):** Ромни (2), Ямпіль (1), Янівка (1)
- Миколаївська обл. (4):** Снігурівка (1), Богданівка (1), Баштанка (1), Миколаїв (1)
- Житомирська обл. (4):** Овруч (3), Покалів (1)
- Запорізька обл. * (3):** Запоріжжя (2), Енергодар (1)
- Чернівецька обл. (3):** Чернівці (2), Чорнівка (1)
- Херсонська обл. * (3):** Любимівка (1), Херсон (1), Нова Каховка (1)
- Хмельницька обл. (3):** Хмельницький (2), Ізяслав (1)
- Кіровоградська обл. (2):** Олександрія (1), Помічна (1)
- Полтавська обл. (2):** Полтава (2)
- Чернігівська обл. * (1):** Чернігів (1)
- Волинська обл. (1):** Луцьк (1)
- Донецька обл. * (1):** Селидове (1)
- Рівненська обл. (1):** Шубків (1)
- Вінницька обл. (1):** Вінниця (1)

* прифронтові / деокуповані області

Представлені 19 областей України

Всього 69 проведених уроків

Осередки реалізації проєкту можна поділити на три групи. Перша — великі міські освітні центри, які стали основними майданчиками для поширення методики. Друга — прифронтові та прикордонні громади Харківської, Дніпропетровської, Миколаївської, Запорізької, Сумської й Чернігівської областей. Третя — малі громади та сільські населені пункти.

Дуже цінно, що третину відгуків залишили люди з прифронтових чи прикордонних із Росією громад, які перебувають у зоні постійної безпекової загрози. Це свідчить про актуальність методики саме для середовищ, де теми війни, втрати, пам'яті та внутрішнього переміщення стали частиною щоденного досвіду дітей.

3.2.2. ЦІЛЬОВІ АУДИТОРІЇ

Аналіз відгуків показує, що методику успішно опрацьовано з різними віковими категоріями — від молодшої школи до старших класів. Особливу увагу педагогині й педагоги приділяли роботі з дітьми із вразливих категорій: внутрішніми переселенками й переселенцями, членами родин військових, людьми з досвідом евакуації, окупації або тривалого проживання в умовах повітряних тривог та обстрілів.

Серед основних причин вибору уроків учительки й учителі називали потребу допомогти дітям осмислити досвід війни, створити безпечний простір для розмови про переживання, розвивати емпатію та підтримувати згуртованість класного колективу. Часто уроки проводилися саме в класах, де поруч навчалися місцеві та внутрішньо переміщені діти.

Отримані результати свідчать, що методика ефективна для роботи як з аудиторіями, що безпосередньо пережили наслідки війни, так і з ширшим колом, бо вона сприяє формуванню культури пам'яті, взаєморозуміння та громадянської відповідальності.

3.2.3. ДИСТАНЦІЙНИЙ ФОРМАТ

У дистанційному форматі (онлайн) було проведено 18 із 69 уроків, тобто близько чверті всієї вибірки. Такий формат найчастіше використовувався в громадах, наближених до зони бойових дій, а також для роботи з дітьми, які через безпекові обставини не могли брати участь в очному навчанні.

Аналіз показує, що дистанційний формат став важливим інструментом забезпечення безперервності освітнього процесу. Саме завдяки дистанційності вдалося охопити внутрішньо переміщених учениць і учнів, школярів і школярів із родин військових, дітей із евакуйованих громад та тих, які тимчасово перебувають за межами місця постійного проживання. Особливо активно дистанційний формат використовувався у Дніпропетровській, Харківській та Запорізькій областях.

Перевагами стали його доступність, можливість працювати в умовах нестабільної безпекової ситуації та певна психологічна дистанція, яка для частини дітей полегшувала обговорення складних тем. Водночас педагогині й педагоги помічали дещо нижчий рівень емоційної взаємодії та складність підтримки групової динаміки порівняно з очними заняттями.

3.2.4. ОЧНИЙ ФОРМАТ

Очний формат залишався основним способом реалізації методики: 50 уроків (понад 70 % від загальної кількості) було проведено офлайн. Уроки проходили як у великих містах, так і в малих громадах, школах, ліцеях і культурних інституціях.

Саме очний формат забезпечував найвищий рівень залученості, сприяв формуванню атмосфери довіри та створював умови для повноцінної групової взаємодії. Особливо ефективним він виявився для уроків, що передбачають творчі вправи, роботу з емоціями та спільну рефлексію. У своїх відгуках педагогині й педагоги регулярно підкреслювали важливість живої присутності під час роботи з темами пам'яті, втрати та війни.

Разом із тим, очний формат вимагав більшої уваги до учнівського психоемоційного стану, адже сильніше емоційне включення часто супроводжувалось інтенсивнішими переживаннями та потребою в додатковій підтримці. Попри це, саме такий формат продемонстрував найбільший потенціал для розвитку емпатії, взаєморозуміння та формування безпечного простору для осмислення досвіду війни.

3.3. АНАЛІЗ ЧОТИРЬОХ УРОКІВ

3.3.1. «СКИБКА ХЕРСОНСЬКОГО КАВУНА»

Урок «Скибка херсонського кавуна» став одним із найбільш затребуваних під час апробації — його проведено 20 разів (29% усіх уроків). Основна цінність методики полягає у можливості говорити з дітьми про досвід війни через зрозумілий та емоційно близький образ, що дозволяє безпечніше підходити до тем втрати, дому, підтримки, тривоги та внутрішнього переміщення.

Найкраще цей урок вдавалося провести з ученицями й учнями молодшого шкільного віку, особливо в 1–5 класах, а також у класах, де навчаються внутрішньо переміщені діти. Педагогині й педагоги відзначали високий рівень емоційної залученості, щирість реакцій і готовність дітей ділитися власними переживаннями. Особливо ефективними виявилися творчі вправи, робота з емоціями та завдання, спрямовані на розвиток взаємопідтримки.

Основним викликом стала адаптація матеріалів для наймолодших. Частина завдань виявилася для них надто складною, бо вимагала розвинених навичок читання й письмового формулювання думок. Тому вчительки й учителі часто спрощували інструкції, додавали більше візуалізації та переводили частину завдань в усний або творчий формат. Загалом урок продемонстрував високий потенціал як інструмент розвитку емпатії, емоційної грамотності та підтримки дітей в умовах війни.

Учніське опитування загалом підтверджує вчительські спостереження: більшість дітей описували цей урок як цікавий і легкий у виконанні, хоча один із опитаних зазначив, що йому було цікаво, але інколи доводилося просити допомоги в учителя. Водночас саме в цій підгрупі трапився єдиний у всій вибірці виразно негативний відгук — учень 10–12 років із Помічної зазначив, що «було нудно і хотілося, щоб урок швидше закінчився», а обговорення «майже не було — весь час

говорили вчителька або вчитель». Це поодиноким випадок, який ілюструє ризик, уже описаний педагогинями та педагогами: без активної фасилітації та залучення дітей до діалогу навіть урок на базі методики «навчання через експонат» може сприйматись як надто формалізований.

3.3.2. «ЗАПИСНИК НА СТАРОМУ ТЕЛЕФОНІ»

Урок «Записник на старому телефоні» проведено 18 разів (26% від загальної кількості апробацій); він став одним із найбільш рефлексивних у запропонованій серії. Його центральні теми — родинна пам'ять, сімейні історії, зв'язок поколінь і роль особистих речей як носіїв пам'яті. Через історію експоната учениці й учні отримали можливість осмислити власний досвід, значення родинних зв'язків і вплив війни на життя сімей.

Найкраще цей урок вдавалося провести з підлітками. Учительки й учителі відзначали високий рівень залучення дітей до дискусій, готовність ділитися власними історіями та проводити паралелі між історією героя й досвідом своїх родин. Особливо цінними виявилися вправи, пов'язані з обговоренням родинних реліквій та осмисленням значення пам'ятних речей.

Разом із тим, діти потребували більше часу для якісної рефлексії. У скорочених форматах найчастіше втрачалася саме глибина особистого осмислення та обговорення. Педагогині й педагоги рекомендували посилювати візуальний складник, адаптувати роботу з картою та залишати більше часу для розмов про родинний досвід. Загалом урок «Записник на старому телефоні» показав себе як ефективний інструмент формування культури пам'яті та міжпоколіннього діалогу.

90% опитаних дітей, які працювали з цим експонатом, назвали урок «суперцікавим», а 92% відзначили комфортну атмосферу для висловлення думок. Серед того, що найбільше запам'яталося, переважають деталі саме родинної та особистої історії героя: «Розповіді про сімейні реліквії», «Про сім'ю хлопця, які постійно переїжджали, втікаючи від війни, і записували нові міста, у які вони їхали, на старому телефоні», «Про Богдана та про переїзди». Такий розподіл відповідей підтверджує висновок про «Записник на старому телефоні» як урок, що найкраще працює саме через призму родинної пам'яті й особистих історій.

3.3.3. «ФОТО НА ЗГАДКУ»

Урок «Фото на згадку» став найпопулярнішим серед педагогічних колективів: у межах апробації його було проведено 23 рази, що становить третину всіх уроків. Головними темами стали дитинство під час війни, пам'ять, безпека, відчуття дому, підтримка та колективний досвід проживання складних подій. Центральний експонат — фотографія — забезпечував швидке емоційне включення та створював простір для співпереживання.

Найкраще цей урок вдавалося провести з ученицями й учнями 5–11 класів, а також із дітьми, які мають досвід евакуації чи переміщення або підвищену емоційну чутливість. Учительки й учителі відзначали високу учнівську залученість до групових обговорень, готовність говорити про власний досвід та здатність уроку розвивати емпатію. Значною перевагою стала універсальність методики, яка однаково ефективно працювала як у звичайних класах, так і в класах із дітьми з особливими освітніми потребами.

Водночас саме цей урок найчастіше викликав сильні емоційні реакції, пов'язані зі спогадами про війну, втрати й відчуття небезпеки. Тому педагогині й педагоги рекомендували посилювати блок завершення уроку, використовувати стабілізаційні вправи та приділяти більше уваги учнівському емоційному стану. Загалом урок продемонстрував найвищий потенціал для розвитку емпатії та осмислення дитячого досвіду війни.

Один з респондентів учнівського опитування у відкритому питанні про те, що саме запам'яталося з цього уроку, так і написав: «Емоції».

Загалом учениці й учні оцінили урок як цікавий: одна людина відзначила, що з завданнями було легко впоратись, інша — що тексти зрозумілі й написані простою мовою.

3.3.4. «БАТЬКОВІ РУКАВИЧКИ»

Урок «Батькові рукавички» був найменш поширеним під час апробації — його проведено 8 разів (12% від загальної кількості уроків). Водночас він виявився найбільш дискусійним і ціннісно орієнтованим. Основну увагу тут було зосереджено на відповідальності, моральному виборі, патріотизмі, пам'яті про близьких та особистих цінностях в умовах війни.

Найкраще цей урок вдавалося провести з підлітками, старшокласницями й старшокласниками, готовими до складних обговорень і рефлексій. Учительки й учителі помічали активну участь учениць й учнів у дискусіях, здатність аргументувати власну позицію та звертатися до особистого життєвого досвіду. Особливо ефективними виявилися вправи, пов'язані з ранжуванням цінностей, аналізом моральних дилем і обговоренням життєвих прикладів.

Разом із тим, саме цей урок було найскладніше адаптувати до короткого формату. Він потребує часу для розвитку й безпечного завершення дискусії. Серед основних ризиків названо можливу тригерність тем війни та втрати, а також ризик морального тиску під час обговорення ціннісних питань. Це зумовлює підвищені вимоги до вчительських фасилітаційних навичок і необхідність ретельно створювати атмосферу довіри й поваги до різних поглядів. Попри меншу популярність, «Батькові рукавички» продемонстрували значний потенціал для розвитку громадянської компетентності та відповідального ставлення до суспільних процесів.

Опитані учениці й учні розповідали, що їм було цікаво слухати та виконувати завдання, а атмосфера на уроці давала можливість вільно висловлюватися (у відкритому питанні респондентки й респонденти додатково зазначили, що «все було цікаво, багато цікавого матеріалу»). Натомість щодо сприйняття текстів і завдань відповіді розійшлися: хтось назвав їх зрозумілими й добре оформленими, а хтось, навпаки, зауважив, що частина завдань здалася заплутаною.

3.3.5. АДАПТАЦІЯ УРОКІВ ДЛЯ ІНШОЇ ВІКОВОЇ АУДИТОРІЇ

За задумом творців, урок «Скибка херсонського кавуна» мав добре пасувати дітям молодшого шкільного віку, але на практиці його досить активно використовували й адаптували в середній школі. 7 із 20 уроків (35%) провели саме в 5–7 класах. Уроки для середньої школи були як очними, так і дистанційними й тривали одну чи дві академічні години. Часто фокус уроку зміщувався з творчих вправ на глибоку дискусію та рефлексію. Серед учениць і учнів були внутрішньо переміщені люди, діти, які вимушено перебувають в евакуації за кордоном, діти з тимчасово окупованих територій і сімей військових. Урок допоміг їм поговорити про дім, втрату й спільну пам'ять.

Під час уроку діти обговорювали питання на кшталт (далі йдуть прямі вчительські цитати із відгуків на методику): «Що ми знаємо про Херсон, як підтримати людей після окупації?»; «Що відчували діти, коли розпочалася війна, як переїхали, що забрали з собою, про які пам'ятні речі жалкують, що не забрали?»; «З чим у них асоціюється Херсон зараз?»; «Коли вони визначали емоції, один хлопчик сказав, що йому сумно через те, що сталося з героєм нашої історії, але він радий, що з ним усе добре».

Окремі цитати з учительських висновків після проведення уроку: «Діти зрозуміли, що особисті речі можуть бути джерелом пам'яті та підтримки...»; «Важливим було обговорення власних спогадів учнів, адже деякі діти були в окупації 7 місяців...»; «Фокусуючись на експонаті та спогадах когось іншого, діти не переносять ці спогади на себе... Ми ніби дивимося збоку на всі ці події»; «Спогади про мирні часи стали рятувальним колом»; «Що робить річ символом?»; «Як зберігати пам'ять?»; «Як пам'ять живе через особисті історії та спільні символи?»; «Учні розуміють тему війни, вони говорять про наших військових як про надійний захист, наприклад, експонат “пластиліновий танк” вони сприйняли як захист...».

З усіх чотирьох уроків саме «Скибка херсонського кавуна» має найбільший потенціал для проведення з іншою віковою аудиторією, відмінною від початкового задуму, тому що експонат легко дозволяє перейти від особистої історії до розмов і рефлексій про колективну пам'ять, ідентичність і досвід проживання війни. Тому цей урок потенційно можна зробити універсальним.

Ще один приклад адаптації стосується уроку «Фото на згадку», який пристосували до потреб дітей молодшого шкільного віку. В цій вибірці його приклад — унікальний.

На відміну від уроку «Скибка херсонського кавуна», де найсильніше спрацювали емпатія, досвід проживання війни та втрати дому, урок «Фото на згадку» для молодших школярів і школярів виявився успішним завдяки трьом іншим механізмам, якими були:

- особистий досвід (власні фото та спогади)
- візуальність (діти віком 9–10 років легко сприймають фотографії)
- позитивне завершення (отримані сертифікати поглибили відчуття визнання та доданої вартості).

Саме тому в молодшій школі урок «Фото на згадку» виглядає не як розмова про війну, а як безпечна розмова про пам'ять через знайомий кожній дитині об'єкт — сімейну фотографію. Ймовірно, це і є головна причина його успіху в такій віковій групі.

Можна припустити, що потенціал адаптації уроків під потреби різних вікових і цільових аудиторій іще не вичерпано.

Попри відмінності в тематиці й цільових аудиторіях, усі чотири уроки продемонстрували спільні сильні сторони: високий рівень учнівського емоційного залучення, розвиток емпатії, можливість безпечного проговорення досвіду війни та використання експоната як ефективного інструменту навчання через досвід. Водночас у кожного уроку власна спеціалізація: «Скибка херсонського кавуна» найкраще працює з молодшими школярками й школярами та темою взаємопідтримки, «Записник на старому телефоні» — з родинною пам'яттю, «Фото на згадку» — з розвитком емпатії через візуальний образ, а «Батькові рукавички» — з темою розуміння та осмислення цінностей людини, моральними дилемами в умовах екстремальної ситуації та громадянською відповідальністю (балансом між громадянським обов'язком та правами громадянина).

3.4. ВПЛИВ ТРИВАЛОСТІ УРОКІВ

Одним із ключових завдань апробації було вивчення впливу тривалості занять на якість навчального процесу, рівень учнівського залучення та глибину рефлексії. Аналіз показує, що різна тривалість уроків не лише впливає на організацію роботи, а й суттєво змінює характер взаємодії з темами пам'яті, війни та особистого досвіду. У межах апробації було проведено 13 уроків тривалістю 2 академічні години й більше та 56 уроків тривалістю 1 академічну годину й менше.

3.4.1. ДОВГІ ФОРМАТИ

Уроки тривалістю 2 академічні години й більше становили лише п'яту частину вибірки, однак саме вони продемонстрували найвищий потенціал для глибокої рефлексії та осмислення особистого досвіду. Незалежно від тематики уроку педагогині й педагоги значно частіше фіксували особисті учнівські історії, готовність до складних дискусій та глибше емоційне включення в тему.

Довгі уроки створювали своєрідний ефект безпечного занурення: учениці й учні мали достатньо часу, щоб адаптуватися до теми, подолати початкову стриманість і перейти від формальних відповідей до особистих роздумів. Особливо помітно це було під час уроків «Записник на старому телефоні» і «Батькові рукавички», де важливу роль відігравали дискусії, моральні дилеми й розмови про родинну пам'ять.

Водночас довгі формати вимагали більшої уваги до психоемоційного стану дітей. У відгуках педагогинь і педагогів регулярно згадуються сильні емоційні реакції, необхідність додаткових пауз, ресурсних вправ і безпечного завершення уроку. Саме в довгих форматах учительки й учителі найчастіше адаптували структуру занять, доповнювали їх власними прикладами та активно використовували фасилітаційні практики.

3.4.2. КОРОТКІ ФОРМАТИ

Короткі уроки стали основною формою апробації методики й становили 80% усіх проведених занять. Така поширеність пояснюється насамперед відповідністю звичному шкільному розкладу та можливістю інтегрувати уроки в стандартний навчальний процес без суттєвих організаційних змін.

У коротких форматах методика найчастіше використовувалась як інструмент першого знайомства з темами пам'яті, війни, емпатії та особистого досвіду. Учительки й учителі зауважували, що короткі уроки добре працюють у молодших класах, а також у ситуаціях, коли важливо розпочати розмову про складну тему без надмірного емоційного навантаження на дітей.

Найкраще до короткого формату адаптувалися уроки «Фото на згадку» та «Скибка херсонського кавуна». Візуальні та емоційні компоненти допомагали швидко залучити учениць і учнів до роботи навіть за умов обмеженого часу. Натомість на уроках «Записник на старому телефоні» і «Батькові рукавички» час на дискусію та рефлексію був значно важливішим, тому скорочення тривалості часто зменшувало їхню глибину й потенціал для особистісного осмислення.

Характерною особливістю коротких форматів були вища структурованість і менший ризик емоційного перевантаження. Водночас саме в цих уроках найчастіше скорочувалися рефлексивні вправи, дискусії та простір для особистих історій учениць і учнів.

3.4.3. ПОРІВНЯННЯ ФОРМАТІВ

Порівняльний аналіз показує, що довгі формати не конкурують із короткими, а радше виконують різні педагогічні функції. Тривалі заняття забезпечують глибше занурення в тему, сприяють розвитку емпатії й формуванню особистих сенсів та створюють умови для осмислення складного досвіду війни й пам'яті. Саме під час роботи в таких форматах найчастіше розповідалися особисті історії й починалися складні дискусії та проявлялася максимальна рефлексивна цінність методики.

Натомість короткі формати виявилися найбільш практичними для масштабування та інтеграції в повсякденний освітній процес. Вони краще відповідають реальним умовам роботи більшості українських шкіл, дають змогу швидко залучити учениць і учнів до теми та значно легше адаптуються до різних вікових груп.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що оптимальний підхід — це поєднання обох форматів. Короткі уроки можна використовувати як інструмент першого знайомства з темою або інтеграції у звичайний навчальний процес, тоді як довгі формати доцільно застосовувати для поглибленої роботи з пам'яттю, емпатією, особистими історіями та осмисленням досвіду війни. Тому гнучкість методики в площині тривалості уроків — одна з її важливих переваг і додатковий аргумент на користь подальшого впровадження в освітню практику.

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

4.1. КЛЮЧОВІ УРОКИ АПРОБАЦІЇ МЕТОДИКИ

Апробація методики «навчання через експонат» продемонструвала, що робота з темами війни, пам'яті та особистого досвіду може бути ефективною й безпечною за умови використання відповідних педагогічних інструментів. У ході уроків підтвердилося найважливіше: експонат виступає не лише засобом візуалізації історії, а й самостійним освітнім інструментом, який допомагає встановлювати емоційний зв'язок із темою та осмислювати складний досвід через конкретну людську історію.

Другим важливим уроком стало усвідомлення того, що в умовах війни освітні практики, пов'язані з пам'яттю та особистими історіями, неминуче виконують не лише навчальну, а й соціально-емоційну функцію. Уроки часто ставали простором, де учениці й учні могли говорити про власний досвід, чути досвід інших і відчувати підтримку однокласників та однокласниць і вчительки або вчителя.

Апробація також показала, що не існує універсальних рішень для всіх вікових груп. Молодші школярки й школярі краще реагують на візуальні образи, творчі завдання та конкретні життєві ситуації, тоді як підлітки, старшокласниці й старшокласники потребують більшого простору для дискусій, моральних дилем і рефлексії. Все це підтверджує необхідність подальшої вікової адаптації методичних матеріалів.

Важливим уроком стало виявлення різної педагогічної функціональності коротких і довгих форматів. Короткі уроки виявилися найбільш придатними для інтеграції у шкільний процес та охоплення широкої аудиторії. Довгі забезпечують значно глибшу рефлексію, розвиток емпатії та можливість працювати з учнівськими особистими історіями. Практика показала, що ці формати не конкурують між собою, а доповнюють один одного.

Окремим результатом стало розуміння того, що успіх методики значною мірою залежить від педагогічної підготовки. Відгуки демонструють, що найбільш ефективними були уроки, під час яких вчительки й учителі активно використовували фасилітаційні підходи, вміли працювати з учнівськими емоційними реакціями й створювали атмосферу довіри та добровільності.

Важливим підтвердженням ефективності методики стала її успішна апробація в громадах, які безпосередньо постраждали від війни. Це свідчить, що навчання через експонат актуальне не лише як інструмент вивчення історії чи громадянської освіти, а й як спосіб осмислення сучасного досвіду українських дітей.

4.2. РЕКОМЕНДАЦІЇ

На основі результатів апробації доцільно продовжити впровадження та масштабування методики «навчання через експонат» як інструменту громадянської освіти, педагогіки пам'яті та соціально-емоційного навчання в українській школі.

Рекомендовано розробити декілька варіантів кожного уроку з різною тривалістю. Практика показала, що частина уроків добре адаптується до одного академічного заняття, тоді як інші потребують окремих скорочених версій без втрати логіки змісту.

Доцільно посилити візуальний та емоційний складники методичних матеріалів, особливо для молодших школярів і школярів. Зменшення обсягу текстових завдань, використання додаткових візуальних матеріалів і творчих вправ сприятиме підвищенню учнівської залученості.

Особливу увагу варто приділити педагогічній підготовці. До навчальних програм доцільно включати модулі з травмачутливого підходу, фасилітації складних дискусій, розвитку навичок роботи з учнівськими емоційними реакціями та створення безпечного освітнього середовища.

Під час подальшого впровадження методики необхідно зберігати принцип добровільності особистих висловлювань та уникати будь-яких практик, що можуть сприйматись як примус до проговорення власного травматичного досвіду. Особливу увагу слід приділяти завершенню занять і використанню стабілізаційних та ресурсних вправ.

Перспективним напрямом розвитку може стати інтеграція методики в ширші програми громадянської освіти, історичної пам'яті, прав людини та соціально-емоційного навчання. Відповідність принципам Нової української школи (НУШ) створює передумови для її перетворення на один з практичних інструментів реалізації компетентнісного підходу в українській освіті.

Результати апробації дають змогу рекомендувати подальше поширення методики серед закладів загальної середньої освіти, закладів позашкільної освіти, молодіжних центрів, музеїв та інших освітніх і культурних інституцій, які працюють із темами пам'яті, війни та суспільної стійкості.

4.3. ВИСНОВКИ

Апробація засвідчила високий потенціал методики «навчання через експонат» як освітнього інструменту для роботи з темами пам'яті, війни, особистого досвіду та громадянської освіти в умовах сучасної України. Аналіз 69 уроків, проведених у 17 областях, підтвердив, що використання експоната як центрального елемента навчального процесу дає змогу ефективно поєднувати освітні, виховні та соціально-емоційні завдання.

Одним із найважливіших результатів дослідження стало підтвердження основної гіпотези про те, що експонат — не допоміжна ілюстрація до навчального матеріалу, а самостійний педагогічний інструмент. Саме він допомагає створити безпечну дистанцію між дитиною і складною темою, водночас забезпечуючи високий рівень емоційного залучення. Завдяки експонатам учениці й учні легше осмислюють складні питання війни, втрати, переміщення та пам'яті через досвід іншої людини, а не через пряме звернення до власних переживань.

Результати апробації демонструють особливу актуальність методики в сучасному українському контексті. Значну частину уроків проведено у прифронтових, прикордонних і постраждалих від війни громадах, де теми війни, втрати та вимушеного переміщення стали частиною повсякденного дитячого досвіду. У таких умовах методика не лише виконує освітню функцію, а й створює простір для безпечного осмислення складного досвіду, розвитку емпатії та взаємної підтримки.

Апробація підтвердила універсальність підходу в контексті різних вікових груп та освітніх середовищ. Методику успішно застосовували як у роботі з молодшими школярками й школярами, так і в роботі з підлітками, старшокласницями й старшокласниками. Водночас у кожного уроку є власна спеціалізація: «Скибка херсонського кавуна» найкраще працює з темами підтримки й безпеки; «Записник на старому телефоні» — із темами родинної пам'яті; «Фото на згадку» — з розвитком емпатії та осмисленням дитячого досвіду війни; «Батькові рукавички» — з моральними дилемами, цінностями та громадянською відповідальністю. Така різноманітність створює можливості для гнучкого використання методики залежно від учнівського віку та освітніх цілей.

Аналіз учительських відгуків продемонстрував, що ефективність методики залежить від формату проведення занять. Очні уроки забезпечують глибше емоційне залучення, вищий рівень групової взаємодії та сприятливіші умови для розвитку емпатії. Натомість дистанційний формат продемонстрував свою цінність як інструмент забезпечення доступності навчання в умовах війни та нестабільної безпекової ситуації. Отримані результати свідчать, що обидва формати можна успішно використовувати залежно від освітнього контексту й потреб цільової аудиторії.

Окремий висновок стосується впливу тривалості занять на результати навчання. Короткі формати виявилися найзручнішими для інтеграції в шкільний процес і забезпечили широке охоплення. Водночас саме довші уроки створювали найкращі умови для глибокої рефлексії, особистих історій та осмислення складного досвіду. Тому в цьому контексті можна говорити про доцільність використання двох взаємодоповнювальних моделей: коротких уроків для широкого впровадження, а довгих — для поглибленої роботи з темами пам'яті й війни.

Одним із найважливіших результатів апробації стало підтвердження відповідності методики принципам Нової української школи (НУШ). Уроки

реалізують компетентнісний та діяльнісний підходи, принципи дитиноцентризму та педагогіки партнерства, сприяють розвитку громадянських, соціальних і комунікативних навичок. Методика створює умови для міжпредметної інтеграції, формування критичного мислення, розвитку емоційного інтелекту й наскрізних умінь, які визначено серед ключових цілей сучасної української освіти.

Водночас аналіз виявив низку викликів, які слід урахувати під час подальшого впровадження методики. Насамперед ідеться про ризик ретравматизації, необхідність створення психологічно безпечного тла під час обговорення чутливих тем і потребу спеціально готувати педагогів до роботи з емоційними реакціями дітей. Практика апробації показала, що успішність проведення уроків значною мірою залежить від фасилітаційних навичок учительки або вчителя та її чи його здатності створювати безпечний простір для діалогу та обговорення.

Сукупний аналіз усіх анкет учнівського опитування дає підстави говорити про стійку позитивну динаміку сприйняття розроблених матеріалів до уроків незалежно від конкретного уроку чи експоната. Кількісні показники засвідчують високий рівень задоволеності: 90% дітей, які оцінювали загальне враження від уроку, характеризували його як «суперцікаве». Оцінюючи навчальні матеріали, 92% дітей підтвердили, що зміст і завдання були для них цікавими. Показник комфортності атмосфери для вільного висловлення думок виявився стабільно високим в обох групах питань (90–92%), тому створення безпечного простору для діалогу можна називати системною характеристикою методики загалом. Негативні реакції в масиві даних поодинокі: лише в одній відповіді з 25 (4%) урок названо нецікавим і формальним, і це структурно узгоджується з висновками педагогинь й педагогів про залежність результату від рівня вчительської фасилітації, а не від самого підходу.

Окремої уваги заслуговує аналіз відкритих відповідей на запитання про те, що запам'яталося найбільше. Переважна більшість дітей — незалежно від віку та уроку — називали не формальні елементи заняття (завдання, презентацію, структуру), а конкретні деталі історії, яка супроводжує експонат: обставини переїзду, родинні речі, долю героя. Це опосередковано підтверджує центральну гіпотезу проєкту про експонат як самостійний педагогічний та методичний інструмент.

Загалом результати дослідження свідчать, що методика «навчання через експонат» має значний потенціал для подальшого масштабування в системі освіти України. Вона дає змогу поєднати вивчення складних суспільних тем із підтримкою психоемоційної стійкості учениць і учнів, розвитком емпатії, культури пам'яті та громадянської свідомості. В умовах війни та повоєнного відновлення така методика може стати важливим інструментом формування відповідального, чутливого та здатного до рефлексії покоління громадян і громадян України.

Дізнайтеся більше про Музей воєнного дитинства

warchildhood.org/ua

[@warchildhood.ua](https://www.instagram.com/warchildhood.ua)

Музей воєнного дитинства

War Childhood Museum Ukraine

[@warchildhoodmuseumukraine](https://www.youtube.com/@warchildhoodmuseumukraine)

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

МУЗЕЙ
ВОЄННОГО
ДИТИНСТВА